

WANDA MARIA MUSIALIK

Politechnika Opolska

Wydział Ekonomii i Zarządzania

<https://orcid.org/0000-0001-5548-0118>

UWAGI DO PRZEGLĄDU POLSKICH PUBLIKACJI O PRZESZŁOŚCI KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO NA GÓRNYM ŚLĄSKU W XXI W.¹

COMMENTS ON THE REVIEW OF POLISH PUBLICATIONS
ON THE PAST OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH
IN UPPER SILESIA IN THE 21ST CENTURY

ABSTRACT:

Zmiana ustroju zniosła ograniczenia cenzury stanowiące barierę w prowadzeniu badań historycznych. Kierując się świadomością braku takich niezależnych od autorów barier, podjęto analizę treści wybranych polskojęzycznych opracowań przedstawiających dzieje Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku. Badania pozwoliły stwierdzić przewagę publikacji wydanych na terenie diecezji katowickiej nad tymi z diecezji opolskiej. Zauważono także brak parytetu między podejmowanymi zagadnieniami oraz prezentowanie problemów w optyce związków z kulturą i dziejami polskimi.

The change of the political system abolished censorship restrictions constituting a barrier to conducting historical research. Guided by the awareness of the lack of such barriers independent of the authors, an analysis of the content of selected Polish-language studies presenting the history of the Catholic Church in Upper Silesia was undertaken. The research allowed to determine the advantage of publications published in the Katowice diocese over those of the Opole diocese. There was also a lack of parity between the issues addressed. Presenting problems in terms of relations with Polish culture and history.

W latach 90. XX w. historycy podjęli rozważania określające zakres problematyki badawczej pomijanej w poprzednim okresie dziejowym i charakterem polskich publikacji przedstawiających zagadnienia przeszłości mieszkańców ziem polskich. Starano się określić tzw. białe plamy, czyli obszary z przeszłości wymagające rozpoznania i zgłębienia. Zauważono także przełamanie tendencji, które w poprzednim okresie wyznaczały trendy zainteresowań przeszłością. Refleksja nad tą zachodzącą zmianą skłoniła w 2005 r. Wojciecha Wrzoska do postawienia

¹ Dane bibliograficzne czerpano z zawartości internetowego Katalogu Biblioteki Narodowej [https://katalogi.bn.org.pl/\[...\]](https://katalogi.bn.org.pl/[...]) Kościół katolicki na Śląsku; zawartości strony Academia.edu oraz ResearchGate, a także E-nyklopedii wiedzy o Kościele katolickim na Śląsku, <https://silesia.edu.pl/index.php/>.

kwestii *Czy Historia ma przyszłość?*², kontynuowanej następnie, m.in. przez Wiktora Wernera³ i Stefana Zameckiego⁴. W swoich spostrzeżeniach zauważyli oni kształtowanie dwóch nurtów związanych z publikacjami prezentującymi dzieje. Podział ten rozróżniał opracowania ukazujące historię klasyczną, zwaną też akademicką lub monumentalną, podejmowaną przeważnie przez osoby z kierunkowym wykształceniem, oraz historię nieklasyczną, określaną jako alternatywna albo „ahistoria”, będącą domeną pasjonatów, dla których „opis świata jest związany jedynie z własnym historycznym kontekstem i nieprzystawalny do opisów powstałych w innych kontekstach”⁵. Wśród publikacji monograficznych dotyczących Śląska wydanych pomiędzy rokiem 2001 a 2021 zauważono przewagę właśnie takich publikacji⁶.

Opisany model zmian, jakie w pierwszym dwudziestoleciu XXI w. nastąpiły w obrębie publikacji z historii Śląska, odbiega od trajektorii przekazywania wiedzy o historii Kościoła na Śląsku. Uwagę sformułowano na podstawie analizy reprezentatywnych pozycji dla wybranych tematów, pomijając publikacje przyczynkarskie, np. historie parafii czy zakonów, ruchów pielgrzymkowych, funkcjonowania organizacji religijnych oraz indywidualnych biografii proboszczów i wikarych. Nadal przeważająca część prac naukowych poświęconych tej problematyce powstaje w ośrodkach akademickich i tematy opracowywane są przez historyków. Chociaż autorzy preferowali różne podejście do metodologii badań, to opracowania dotyczące przeszłości Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku powstały głównie w ośrodkach akademickich lub były tworzone przez osoby z nimi związane, funkcjonujące w granicach terenu będącego przedmiotem zainteresowań. Termin „Górny Śląsk” to obszar współcześnie leżący w granicach województwa opolskiego, śląskiego, a także czeskiego kraju morawsko-śląskiego. Niniejsze opracowanie obejmuje publikacje dotyczące obszarów pozostających w XXI w. w granicach państwa polskiego. Pod względem administracji kościelnej na tym terenie funkcjonuje metropolia górnośląska, trzy diecezje: gliwicka, katowickie i opolska. Wylonione zostały w XX w. dwie pierwsze z południowo-wschodnich obszarów diecezji wrocławskiej w związku ze zmianą granic po I i II wojnie światowej. Trzecia powstała z części dekanatów diecezji opolskiej w ostatnim dziesięcioleciu w różnym czasie w XX w.

² W. Wrzosek, *Czy Historia ma przyszłość?*, w: *Gra i Konieczność. Zbiór rozpraw z historii historiografii i filozofii historii*, red. G.A. Dominiak, J. Ostoja-Zagórski, W. Wrzosek, Bydgoszcz 2005, s. 11-16.

³ W. Werner, *Antropologia wiedzy. Dylemat historyczności*, w: *Nauka i społeczeństwo w stulecie szczególnej teorii względności Alberta Einsteina (1905–2005)*, red. B. Płonka-Syrok, Wrocław 2006, s. 119-135.

⁴ S. Zamecki, *Na marginesie książki: „Gra i konieczność. Zbiór rozpraw z historii historiografii i filozofii” historii pod redakcją Grzegorza A. Dominiaka, Janusza Ostoja-Zagórskiego i Wojciecha Wrzoska*, Bydgoszcz 2005, *Oficyna Wydawnicza EPIGRAM*, 264 s., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2 (2007), s. 229-248.

⁵ W. Werner, *Antropologia wiedzy. Dylematy...*, s. 119.

⁶ Szerzej na ten temat w artykule W. Musialik, *Polish historiography on Silesia in the first two decades of the 21st century*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2 (2023) [w druku].

Przyjęty przedział czasowy jest nieco sztuczny i autorka zdaje sobie z tego faktu sprawę. Data początkowa związana jest z symbolicznym podziałem czasoprzestrzeni na stuletnie okresy. W roku 2000 r. rozpoczynał się kolejny, ósmy rok funkcjonowania diecezji gliwickiej, 28 lat od powołania diecezji opolskiej, a 75 lat – diecezji katowickiej (śląskiej). Poprzedni przegląd publikacji podejmujących dzieje Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku obejmował lata 1982–1999⁷. W opracowaniu tym, wprawdzie ograniczonym terytorialnie, przedstawiano publikacje prezentujące problematykę dotyczącą całej diecezji wrocławskiej, obejmującej granicami obszar Śląska geograficznego, a nie tylko jego południowo-wschodniej części, gdzie przeważała ludność wyznania katolickiego, kiedy w pozostałych rejonach tego obszaru zwiększony był udział ludności wyznania protestanckiego.

Przez poprzednie dziesięciolecie po zmianach ustrojowych XX w. wśród pozycji ukazujących historię górnośląskiego Kościoła katolickiego dominował ogląd środowiska katowickiego i wrocławskiego. Z tego punktu widzenia wydarzenia na Górnym Śląsku ujmowano jako jednolitą całość i to nawet po utworzeniu II Rzeczypospolitej, kiedy jego obszar przedzielony został granicami polsko-niemiecką i polsko-czechosłowacką. Trajektorię taką określiły prace podejmujące problematykę w szerszej perspektywie, np. całego Śląska w odniesieniu do wcześniejszych historycznie wieków⁸. Jeśli zaś powstawały teksty dotyczące wyłącznie organizacji Kościoła na terenie Śląska Opolskiego⁹, to uznać je należy raczej za wprowadzenie do problematyki¹⁰ niż dogłębne jej przedstawienie. Skalę oczekiwań wobec takich prac wyznaczyły akademickie publikacje dotyczące diecezji katowickiej¹¹, w mniejszym stopniu gliwickiej¹².

Publikacje podejmujące problematykę funkcjonowania Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku podnosiły tematy życia religijnego, w tym głównie kultu świętych, a także organizacji administracji kościelnej i osób duchownych w ten proces zaangażowanych oraz stosunku do zmian przebiegu granic.

Zainteresowanie osobami związanymi z kultem świętych obok osób pretendujących do tego wyróżnienia obejmowało także, które czczone było od wieków. Do nich należała Eufemia, księżniczka piastowska z klasztoru dominikanek w Raciborzu. Publikacje związane były z obchodami 650. rocznicy śmierci świątobliwej.

⁷ J. Myszor, *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w XIX i na początku XX w.: stan badań za lata 1982–1999*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 33 (2000), s. 347-355.

⁸ Por. J. Mandziuk, *Kościół na Górnym Śląsku pod panowaniem habsburskim*, Warszawa 1994; tenże, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 2: *Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji: 1570-1741*, Warszawa 1995.

⁹ J. Kopiec, *Dzieje Kościoła katolickiego na Śląsku Opolskim*, Opole 1991.

¹⁰ W. Musialik, *Administracja Apostolska Śląska Opolskiego*, w: *Województwo śląskie 1945–1950. Zarys dziejów politycznych*, red. A. Dziurok, R. Kaczmarek, Katowice 2007, s. 472-492.

¹¹ Por. J. Myszor, *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1810–1914*, Katowice 1991.

¹² H. Gerlic, *Kościół katolicki na Ziemi Gliwickiej od reformacji do sekularyzacji*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 15,1 (2000), s. 43-136; P. Górecki, *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*, Gliwice–Opole 2017.

Jej osoba stała się przedmiotem zainteresowania kilku historyków, m.in. A. Barciaka, G. Kublina, P. Stefaniaka, A. Szymańskiego, F. Wolnika¹³.

Mniejszą popularnością cieszyli się inni średniowieczni święci, kierowano uwagę na osoby, które pochodząc z terenów Górnego Śląska, pozostawały rozpoznawalne także poza tym obszarem. Do nich należą św. Jacek, urodzony w Kamieniu Śląskim na Śląsku Opolskim¹⁴, i św. Wojciech, który miał odwiedzić Opole w drodze misyjnej na Pomorze¹⁵. Niektóre teksty z publikowanych w minionych dwóch dziesięcioleciach XXI w., poświęcone wspomnianym postaciom, były wznowieniem wcześniejszych publikacji¹⁶ albo też powstały zbiorowym wysiłkiem uczestników konferencji naukowych¹⁷. Większość opracowań hagiograficznych dotyczy osób wynoszonych na ołtarze w XX lub takich, dla których otwarto procesy beatyfikacyjne. Publikacje wyróżniały te osoby z przeszłości, które zostały zaakceptowane w diecezjach funkcjonujących na terenie państwa polskiego. Z opracowań wyłączono postacie świętych charakterystycznych dla wspólnoty katolickiej państwa niemieckiego. Powstał obraz w pewnym sennie jednostronny, nieuwzględniający pamięć świętych czczonych przynajmniej przez część wiernych niemieckojęzycznych na Śląsku Opolskim.

Motywy pogłębienia wiedzy o życiu i postępowaniu osób motywowanych wiarą katolicką inspirowały badania i publikacje. Działania takie podjęto w przypadku Marii Luizy Merkert¹⁸ i Marii Franciszka Werner¹⁹ z Nysy,

¹³ A. Barciak, *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska, dominikanką raciborską w drugiej połowie XIV wieku*, w: *Scriptura, diploma, sigillum*, red. J. Zdrenek, J. Karczevska, Zielona Góra 2009, s. 303-308; P. Stefaniak, *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP (1299-1359) w świetle trzech najstarszych żywotów oraz źródeł, a także literatury*, „*Nasza Przeszłość*” 111 (2009), s. 159-191; G. Kublin, *Eufemia raciborska – priorissa*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 32 (2012), s. 287-294; tenże, *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, w: *Studia i źródła do dziejów dominikanów i dominikanek w Raciborzu 1* (2016), s. 356-362; F. Wolnik, *Świątobliwa Eufemia (Ofka) – życie i rozwój jej kultu*, w: *Świętość na ziemi raciborskiej*, red. F. Wolnik (Sympozja 76), Opole 2009, s. 23-43.

¹⁴ O. Morska, *Św. Jacek*, Kraków 2003; J.A. Spieź, *Św. Jacek Odrowąż*, Kraków 2007; J. Kopiec, *Wkład Kościoła na Śląsku w kanonizację (1594) i rozwój kultu św. Jacka*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 8, Lublin 2009, s. 129-140.

¹⁵ S. Rospond, *Św. Wojciech*, Kraków 2003; Z.J. Kijas, *Św. Wojciech (Albert Praski). Święty jedności i różnorodności Kościoła i Europy*, „*Studia Oecumenica*” 3 (2003), s. 161-170; A. Pobóg-Lenartowicz, *Św. Wojciech*, Kraków 2011.

¹⁶ J. Woroniecki, *Św. Jacek Odrowąż i sprowadzenie Zakonu Kaznodziejskiego do Polski*, Katowice 2007, pierwsze wydanie pochodzi z 1947 r.

¹⁷ H. Olszar, *Święty Jacek w hagiografii*, w: *Światło ze Śląska. 750. rocznica śmierci św. Jacka*, Katowice 2007, s. 107-113; *Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*, red. E. Mateja, A. Pobóg-Lenartowicz, M. Rowińska-Szczepaniak, Opole 2008; *Św. Jacek Odrowąż – Apostoł Europy Północnej. Międzynarodowe Sympozjum, papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu „Angelicum”, Aula Jana Pawła II, Rzym, 16 października 2007 r.*, red. A. Nocoń, A. Wuwer, Katowice 2012.

¹⁸ P. Górecki, *Bł. Maria Luiza Merkert – śląska patronka miłosierdzia chrześcijańskiego*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 8, Lublin 2009, s. 175-204; *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy: bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka działa św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012.

¹⁹ K. Dola, *Maria Franciszka Werner (1817-1885) współzałożycielka i druga przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (CSSE): życie i dzieło, sylwetka duchowa, pamięć pośmiertna*, Opole 2006.

dziewiętnastowiecznych współzałożycielek Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety. Opracowania dotyczyły nie tylko odtworzenia kolei ich losu, ale przejawów życia duchowego²⁰. Odkrywanie indywidualnego podejścia do powołania rozszerzyło tematykę podejmowaną w pracach historycznych. Przykładami z tego nurtu były artykuły dotyczące formowania postaw chrześcijańskich Marii Dulcissimy Hoffmann SMI – Oblubienicy Krzyża²¹, ks. Franciszka Blachnickiego²² czy ks. Jana Machy²³ – trojga postaci z diecezji katowickiej. W przypadku innych prac historycznych poświęconych osobom wynoszonym na ołtarze przeważają te, które traktują o chrześcijanach, którzy zdobyli „palmę męczeństwa” podczas rządów władz totalistycznych: hitlerowskich – ks. Emil Szramek (1887–1942), ks. Jan Macha (1914–1942), ks. Józef Czempiel (1883–1942), o. Józef Cebula OMI (1902–1941), ks. Antonim Korczok (1891–1941)²⁴, bądź sowiecko-komunistycznych: siostry zakonne w Nysie²⁵, represje wobec ks. Franciszka Blachnickiego.

Publikacje poświęcone beatyfikowanym z okresu II wojny światowej przeważnie przedstawiają drogę życiową przyszłych błogosławionych nieraz wraz z opisem wydarzeń, które legły u podstaw rozpoczęcia procesów kościelnych. Z tego schematu wyłamuje się publikacja Andrzeja Hanicha pt. *Martyrologia duchowieństwa Śląska Opolskiego w latach powstań śląskich i II wojny światowej* (Opole 2019). Na jej kartach połączono prezentację sylwetek proboszczów rzeczników polskiej opcji, śmiertelnych ofiar niemieckich bojówek z czasów plebiscytu i III powstania śląskiego (s.13-34) z wysiedlonymi przez nazistów w latach II wojny światowej (s. 35-43), więzionych w obozach koncentracyjnych (s. 43-53),

²⁰ L. Król, *Cnoty chrześcijańskie w życiu duchowym bł. Marii Luízy Merkert*, „Studia Włocławskie” 12 (2009), s. 106-119; F. Werner, *Wyrwane z kontekstu: myśli matki Franciszki*, wybór M.A. Kołodziejczyk, Pelplin 2020.

²¹ I. Adamska, *Imakulata. Trynitarna duchowość w komunii z Maryją Sługi Bożej s. Marii Dulcissimy Heleny Hoffmann (1910-1936)*, w: *Górny Śląsk na przełomie wieków. Nadzieje i niepokoje. Świadkowie wiary*, Katowice–Piekary Śląskie 2002, s. 137-152; H. Olszar, „Daj im bogaty polów aż do końca”. *O wpływie kapłanów na rozwój sylwetki duchowej siostry Marii Dulcissimy Hoffmann SMI – Oblubienicy Krzyża*, Katowice 2021.

²² A. Wodarczyk, *Ksiądz Franciszek Blachnicki (1921-1987). Człowiek wiary konsekwentnej*, w: *Górny Śląsk na przełomie wieków. Nadzieje i niepokoje. Świadkowie wiary*, Katowice–Piekary Śląskie 2002, s. 178-193; H. Olszar, B. Żolnierczyk, *Doskonalenie siebie czy doskonalenie wiary? Seminaryjne przemyslenia Franciszka Blachnickiego w drodze do kapłaństwa*, „Studia Pastoralne” 17: (2021), s. 13-34.

²³ J. Macha, *Matka, która wszystko rozumie*, oprac. J. Pakuza, Katowice 2022.

²⁴ L. Polewka, B. Dybek, *Ks. dr Antoni Nikodem Korczok. Nieszczęście. Cierpienie. Boleść. Pamięć*, Gliwice 2004; P. Jakuboszczak, B. Dybek, *Antoni Korczok, górnośląski kapłan – męczennik*, Wrocław–Gliwice–Sośnica 2006; P. Górecki, *O ks. Antonim Korczoku (1891-1941) w 80. rocznicę jego męczenniczej śmierci (nowe ustalenia)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 42,1 (2022), s. 235-250.

²⁵ M. Zając, *Elżbietańskie męczennice świadkami heroicznej miłości Boga i bliźniego*, w: *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 73), Opole 2012, s. 261-283; A. Hanich, *Martyrologia duchowieństwa Śląska Opolskiego w latach powstań śląskich i II wojny światowej*, Opole 2019, s. 35-141.

poległych w szeregach wojska niemieckiego po przymusowym tam wcielaniu (s. 53-57), a także zamordowanych przez czerwonooarmistów w pierwszych miesiącach 1945 r. księży diecezjalnych i zakonnych, franciszkańskich braci zakonnych (s. 59-103) oraz siostr zakonnych (s. 103-135), a także ofiar polskich represji powojennych wobec Niemców (s. 135-141). Trzecia część książki poświęcona została duchowieństwu o korzeniach opolskich, które zginęło poza terenem Śląska Opolskiego z rąk niemieckich na terenie okupowanych ziem polskich, przeważnie będąc członkami polskich prowincji zakonnych (s.143-166), diecezji katowickiej (s. 166-175), diecezji poznańskiej (s. 175-181) oraz z rąk sowieckich w diecezjach katowickiej (s. 181-183), berlińskiej (s. 183-186), a także na Dolnym Śląsku – zgładzeni przez nieznanymi sprawców (s. 186). Ostatnia część publikacji przedstawia sylwetki zakonników zamordowanych przez żołnierzy japońskich i komunistów chińskich na Dalekim Wschodzie (s. 186-188), komunistów w Albanii (s. 188-189).

Koncepcja tej książki budzi wątpliwości. Rodzi się pytanie, co przyświecało autorowi, kiedy we wspólnym opracowaniu łączył informacje o pozbawionych życia w okresie plebiscytu, powstań (1921 r.) i II wojny światowej (1939–1945); ofiary działań niemieckich bojówek militarnych z początku lat 20. XX w. z pomordowanymi przez niemieckich nazistów, japońskich żołnierzy, a także czerwonooarmistów oraz chińskich i albańskich komunistów z lat 40. XX w.? Jak represje wobec propolsko nastawionych duchownych można łączyć ze śmiercią osób duchownych na terenie ziem polskich i Dalekiego Wschodu? Wiąże ich fakt śmierci i przynależności do grona osób duchownych, ale tylko to... Chyba że autor zamierzał zwrócić uwagę na martyrologię duchowieństwa wiążanego ze Śląskiem Opolskim, wynikającą także z postaw obcych dla idei polskości.

Wprawdzie do zasług autora zaliczyć należy zwrócenie uwagi na ofiary kapłanów z okresu plebiscytu i powstań. Mimo upływu lat ich postacie nie doczekały się pełnoformatowych opracowań. A tylko o ks. Augustynie Strzybnym z Modzuruwa po 79 latach od śmierci powstała niewielka publikacja, natomiast ks. Franciszek Józef Marx ze Starego Olesna na podobne upamiętnienie czekał 84 lata²⁶. Sylwetki innych duchownych zaangażowanych w proces przyłączenia Górnego Śląska do państwa polskiego ukazano w słownikach biograficznych, których publikacja towarzyszyła m.in. 100-leciu odzyskania niepodległości, plebiscytu i powstaniom śląskim. Ich biogramy odnaleźć można w słowniku *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku...*²⁷ oraz *Leksykonie Panteonu Górnos Śląskiego*²⁸.

Podjęcie tematu martyrologii duchowieństwa katolickiego z okresu rozgraniczenia Górnego Śląska odsłania problem niedoboru publikacji poświęconych innym aspektom funkcjonowania i polityki Kościoła katolickiego wobec

²⁶ J. Krzeptowski, *Ks. Augustyn Strzybny. W hołdzie pamięci – w 70. rocznicę jego męczeńskiej śmierci*, Modzuruw 1991; P. Stanoszek, *Ksiądz Franciszek Józef Marx – pierwszy proboszcz w Starym Oleśnie 1911-1921*, Opole 2005.

²⁷ *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, przy współpr. H. Olszara, Katowice 2018.

²⁸ A. Kłos-Skrzypczak, H. Olszar, *Leksykon Panteonu Górnos Śląskiego*, Katowice 2020.

dekanatów leżących na Śląsku Opolskim, pozostających w granicach państwa niemieckiego. Katalog problemów wymagających zainteresowania jest istotny, m.in. wśród ogólnych tematów istnieje potrzeba przedstawienia syntetycznej panoramy problemów wewnętrznych Kościoła na tym terenie. Wzorcowe pod tym względem jest opracowanie Piotra Góreckiego o diecezji i duchowieństwie w 1919 r.²⁹ Podobnych opracowań wymagają relacje z władzami państwowymi tak Republiki Weimarskiej, jak i III Rzeszy. Wachlarz możliwych tematów można określić na podstawie publikacji powstałych dla diecezji katowickiej, dotyczących stosunków do wiernych mniejszości narodowych. Sytuację w latach międzywojennych w diecezji katowickiej dla mniejszości niemieckiej przedstawił Lech Krzyżanowski³⁰. W przypadku sytuacji na Śląsku Opolskim z perspektywy administracji kościelnej problem ukazał Andrzej Hanich³¹, a relacji prasy polskojęzycznej i polskiego konsula w Opolu oraz prymasa Polski – Wanda Musialik³². Powstałe obrazy nie tworzą spójnego wizerunku, stwarzając płaszczyznę do dalszych ustaleń.

Podobnych istotnych różnic w prezentacji problemu nie dostrzeżono w innych obszarach problemowych, a także późniejszych przedziałach czasowych. Można wskazywać na brak parytetu w opisie zagadnień między wydarzeniami opolskiej części diecezji wrocławskiej i diecezji katowickiej. Chociaż historycy uczestniczyli we wspólnych projektach, np. opracowywaniu *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL...*³³, to publikacje w większej części dotyczą katowickiej części Górnego Śląska. Różnicę można zaobserwować na przykładzie prezentacji sylwetek i aktywności duszpasterskiej ordynariuszów i biskupów pomocniczych diecezji śląskich. W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. szczególnie wielu historyków interesowało się osobą pierwszego biskupa, ks. Augusta Hlonda, i to nie tylko dlatego, że w został prymasem Polski. Poza słownikową prezentacją

²⁹ P. Górecki, *Diecezja wrocławska i duchowieństwo katolickie na Górnym Śląsku w 1919 roku*, w: *Rok 1919 na Górnym Śląsku. Czas eskalacji konfliktów*, red. K. Gwóźdź, S. Rosenbaum, Katowice 2021, s. 154-169.

³⁰ L. Krzyżanowski, *Kościół katolicki wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1922-1930*, Katowice 2000, s. 171; tenże, *Ksiądz biskup August Hlond wobec katolików niemieckiego pochodzenia na obszarze polskiego Górnego Śląska (1922-1926)*, „Wieki Stare i Nowe” t. 6,1 (2009), s. 212-227. Rok wcześniej problem przedstawiał J. Macała, *Duszpasterstwo a narodowość wiernych. Kościół katolicki w diecezji katowickiej wobec mniejszości niemieckiej 1922-1939*, Katowice 1999.

³¹ A. Hanich, „*Język serca*” ludności Śląska Opolskiego w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku w świetle źródeł kościelnych, Opole 2020.

³² W. Musialik, *Wokół duszpasterstwa polskojęzycznego na Śląsku Opolskim (1922-1939). Rozznanie sytuacji prymasa Polski, Konsulatu RP w Opolu i korespondentów polskiej prasy*, „Textus et Studia” 2 (2017), s. 69-94; też, *Język mniejszości narodowej w duszpasterstwie Kościoła katolickiego w obrębie górnośląskiego terenu plebiscytowego w okresie międzywojennym*, w: *Śląsk jako aktualny problem badawczy*, red. A. Kasperek, („Transcarpathica. Prace EuroInstytutu Polsko-Czesko-Słowackiego” 4), Katowice-Cieszyn 2018, s. 54-79.

³³ *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, red. J. Myszor, t. 1-3, Warszawa 2002-2006.

sylwetki³⁴ ukazano jego formację kapłańską³⁵, koncepcje społeczno-polityczne³⁶, przejawy patriotyzmu³⁷, stosunku wobec laikatu³⁸, wpływu na funkcjonowanie diecezji katowickiej³⁹, a także na wybór nowych biskupów diecezji katowickiej⁴⁰. Tak szeroką prezentację postaci w przypadku przyszłej diecezji opolskiej przeprowadzono wobec osoby Bolesława Kominka. W tym przypadku, obok zagadnień związanych ze sprawowanym przez niego urzędem administratora apostołskiego Śląska Opolskiego⁴¹, uwagę kierowano na kwestie autorstwa listu do biskupów niemieckich⁴².

W przypadku biskupów górnośląskich ich biografowie, poza monograficzną prezentacją dokonań swych bohaterów, sięgnęli do publikowania tekstów, których autorami były osoby duchowne. Z tej możliwości skorzystali Andrzej Hanich oraz Edward Gigilewicz i Grzegorz Sokołowski w przypadku bp. B. Kominka⁴³. Pod okiem Jerzego Myszora tej formie prezentacji wiedzy o przeszłości poświęcono całą serię wydawniczą. Dzięki tej inicjatywie wydano źródła dotyczące osoby bł. Józefa Czempieła⁴⁴, korespondencję Augusta Hlonda z Józefem Gawliną z lat 1924–1948⁴⁵, a także wspomnienia bp. Józefa Gawliny i jego dziennik z lat 1939–1945⁴⁶. W tej samej serii z komentarzem wydano kazania biskupów katowickich, wygłoszone podczas pielgrzymek stanowych do Piekar (z lat 1966–2016) oraz

³⁴ W. Musialik, B. Kołodziej, *Znad Dunaju do Kraju Przemszy. Zmienne obszary posługi księdza Augusta Hlonda*, w: *Korfanty i inni...*, s. 57-66.

³⁵ S. Zimniak, *Kardynał August Hlond prymas polski: zarys okresu salezjańskiego*, „*Ricerche Storiche Salesiane*” 22,1 (2003), s. 67-135.

³⁶ T. Serwatka, *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda: 1926–1948*, „*Hlondianum*” 2006.

³⁷ B. Kozioł, *Patriotyzm jako element duchowości, zaproponowany Polakom przez Prymasa Hlonda. Studium na podstawie książki „Z notatnika Kardynała Augusta Hlonda”*, w: *W służbie Bogu i Ojczyźnie*, „*Zespoły senackie*” zeszyt 38 (2019), s. 84-101.

³⁸ W. Musialik, *Hlond wobec potrzeby tworzenia elity katolickiej: próba sformowania problemu*, „*Seminare*” 16 (2000), s. 495-499; E. Sakowicz, *Kardynał August Hlond jako promotor laikatu*, „*Seminare*” 18 (2002), s. 593-603.

³⁹ *August Hlond i jego diecezja*, red. J. Myszor, Katowice 2013.

⁴⁰ M. Kłakus, *Prymas Polski August Hlond o kandydatach na urząd pierwszego biskupa pomocniczego w Katowicach*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 53,1 (2020), s. 63-73.

⁴¹ A. Hanich, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostołski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, Opole 2012; T. Serwatka, *Kardynał Bolesław Kominek (1903-1974). Duszpasterz i polityk. Zarys biograficzny*, Wrocław 2013, ss. 107.

⁴² G. Szewczyk, *Kardynał Bolesław Kominek – inicjator polsko-niemieckiego pojednania. Głosy polskich i niemieckich opiniodawców*, „*Studia Pastoralne*” 18 (2022), s. 248-258.

⁴³ Ks. Bolesław Kominek. *Wspomnienia i dokumenty pastoralne pierwszego administratora apostołskiego Śląska Opolskiego (1945-1951)*, zebrał, opracował i przypisami opatrzył A. Hanich, t. 2, Opole 2012; *Autobiografie Bolesława Kominka. Edycja tekstów źródłowych ze zbiorów Fundacji Obserwatorium Społeczne*, oprac. E. Gigilewicz, G. Sokołowski, Wrocław–Lublin 2021.

⁴⁴ *Powiedz im, że o nich nie zapomniałem. Błogosławiony Józef Czempiel (1883-1942). Wybór źródeł*, red. Z. Hojka, J. Kurek, A. Piontek, Katowice 2017.

⁴⁵ *Korespondencja August Hlond – Józef Gawlina 1924–1948*, Katowice 2022² uzupełnione, Katowice 2022.

⁴⁶ J. Gawlina, *Wspomnienia*, oprac. i przypisami opatrzył J. Myszor, Katowice 2018³; tenże, *In viam pacis. Dziennik Biskupa Polowego Wojska Polskiego 1939-1945*, wstęp i edycja J. Myszor, Katowice 2019.

podczas uroczystości św. Barbary (1983–2016) i patriotycznych (1989–2019). Do druku większość tomów przygotowywał Arkadiusz Wuwer⁴⁷.

Przygotowanie z komentarzem do druku kazań katowickich biskupów odbiegało od praktyki zastosowanej w przypadku biskupów diecezji gliwickiej. Publikacje nie podzielono tematycznie, a wiązano z osobą aktualnego biskupa⁴⁸. Troska o udostępnienie treści przekazu ordynariuszy poza mury świątyń i przeniesienie ich w czas przyszłych pokoleń historyków zainteresowanych pozwoli choć trochę zapęlić lukę badań historycznych z obszaru przekazu zasad wiary i wartości w obrębie wspólnot parafialnych.

Analizę historiografii prac na temat dziejów Kościoła na Górnym Śląsku można jeszcze przeprowadzić z uwzględnieniem statusu autora, co pozwoliłoby skonfrontować kwestię spójności obrazu przedstawianego przez osoby duchowne z tym odtwarzanym przez osoby świeckie. Ale to zadanie dla przyszłych zainteresowanych...

Bibliografia

- Adamska I., *Imakulata. Trynitarna duchowość w komunii z Maryją Sługi Bożej s. Marii Dulcissimy Heleny Hoffmann (1910-1936)*, w: *Górny Śląsk na przełomie wieków. Nadzieje i niepokoje. Świadkowie wiary*, Katowice–Piekary Śląskie 2002, s. 137-152.
- August Hlond i jego diecezja, red. J. Myszor, Katowice 2013.
- Autobiografie Bolesława Kominka. Edycja tekstów źródłowych ze zbiorów Fundacji Obserwatorium Społeczne*, oprac. E. Gigilewicz, G. Sokołowski, Wrocław–Lublin 2021.
- Barciak A., *Eufemia, księżniczka opawsko-raciborska, dominikanką raciborską w drugiej połowie XIV wieku*, w: *Scriptura, diploma, sigillum*, red. J. Zdrenek, J. Karczewska, Zielona Góra 2009, s. 303-308.
- Dola K., *Maria Franciszka Werner (1817-1885) współzałożycielka i druga przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (CSsE): życie i dzieło, sylwetka duchowa, pamięć pośmiertna*, Opole. 2006.
- Gawlina J., *In viam pacis. Dziennik Biskupa Polowego Wojska Polskiego 1939-1945*, wstęp i edycja J. Myszor, Katowice 2019.
- Gawlina J., *Wspomnienia*, oprac. i przypisami opatrzył J. Myszor, wyd. 3, Katowice 2018.

⁴⁷ A. Wuwer, D. Szlachta, *Caritas et iustitia in re sociali. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek mężczyzn do Piekar Śląskich (1966-2016)*. Edycja źródeł z komentarzem, Katowice 2017; *ciż, Mater et Familiae Advocata. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek kobiet do Piekar Śląskich (1966-2016)*. Edycja źródeł z komentarzem, Katowice 2017; *ciż, De profundis ad Te clamamus. Świat górników w radiowych i telewizyjnych homiliach biskupów katowickich na uroczystość św. Barbary (1983-2016)*. Edycja źródeł z komentarzem, Katowice 2017; A. Wuwer, *Deo et Patriae. Patriotyzm w przepowiadaniu homilijnym biskupów katowickich (1989-2019)*, Katowice 2020.

⁴⁸ G. Kusz, *Królestwo Boże w świecie „bezkrólewia”*. Wybrane homilie i kazania. Księga wydana z okazji 50. rocznicy święceń kapłańskich, red. P. Górecki, Gliwice 2012; J. Kopiec, *Z posługi Słowa. Nauczanie w pierwszym roku pasterzowania w diecezji gliwickiej*, Opole 2013. W kolejnych latach, do 2023 r. wydano 11 tomów.

- Gerlic H., *Kościół katolicki na Ziemi Gliwickiej od reformacji do sekularyzacji*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 15,1 (2000), s. 43-136.
- Górecki P., *Bł. Maria Luiza Merkert – śląska patronka miłosierdzia chrześcijańskiego*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 8, Lublin 2009, s. 175-204.
- Górecki P., *Diecezja wrocławska i duchowieństwo katolickie na Górnym Śląsku w 1919 roku*, w: *Rok 1919 na Górnym Śląsku. Czas eskalacji konfliktów*, red. K. Gwóźdź, S. Rosenbaum, Katowice 2021, s. 154-169.
- Górecki P., *O ks. Antonim Korczoku (1891-1941) w 80. rocznicę jego męczeńskiej śmierci (nowe ustalenia)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” t. 42,1 (2022), s. 235-250.
- Górecki P., *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*, Gliwice–Opole 2017.
- Hanich A., „*Język serca*” ludności Śląska Opolskiego w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku w świetle źródeł kościelnych, Opole 2020.
- Hanich A., *Kościół na Śląsku opolskim przed 1945 rokiem*, w: *Czas przełomu. Kościół katolicki na Śląsku Opolskim w latach 1945-1946*, Opole 2008, s. 19-71.
- Hanich A., *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 1, Opole 2012.
- Hanich A., *Martyrologia duchowieństwa Śląska Opolskiego w latach powstań śląskich i II wojny światowej*, Opole 2019, s. 35-141.
- Jakuboszczak P., Dybek B., *Antoni Korczok, górnośląski kapłan – męczennik*, Wrocław–Gliwice–Sośnica 2006.
- Kijas Z.J., *Św. Wojciech (Albert Praski). Święty jedności i różnorodności Kościoła i Europy*, „Studia Oecumenica” 3 (2003), s. 161-170.
- Kłakus M., *Prymas Polski August Hlond o kandydatach na urząd pierwszego biskupa pomocniczego w Katowicach*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 53,1 (2020), s. 63-73.
- Kłos-Skrzypczak A., Olszar H., *Leksykon Panteonu Górnośląskiego*, Katowice 2020.
- Kopiec J., *Dzieje Kościoła katolickiego na Śląsku Opolskim*, Opole 1991.
- Kopiec J., *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy: bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, Opole 2012.
- Kopiec J., *Wkład Kościoła na Śląsku w kanonizację (1594) i rozwój kultu św. Jacka*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 8, Lublin 2009, s. 129-140.
- Kopiec J., *Z posługi Słowu. Nauczanie w pierwszym roku pasterzowania w diecezji gliwickiej*, Opole 2013.
- Koziół B., *Patriotyzm jako element duchowości, zaproponowany Polakom przez Prymasa Hlonda. Studium na podstawie książki „Z notatnika Kardynała Augusta Hlonda”*, w: *W służbie Bogu i Ojczyźnie*, „Zespoły senackie” zeszyt 38 (2019), s. 84-101.
- Król L., *Cnoty chrześcijańskie w życiu duchowym bł. Marii Luizy Merkert*, „Studia Włocławskie” 12 (2009), s. 106-119.
- Krzęptowski J., *Ks. Augustyn Strzybny. W hołdzie pamięci – w 70. rocznicę jego męczeńskiej śmierci*, Modzurów 1991.
- Krzyżanowski L., *Kościół katolicki wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1922-1930*, Katowice 2000.

- Krzyżanowski L., *Ksiądz biskup August Hlond wobec katolików niemieckiego pochodzenia na obszarze polskiego Górnego Śląska (1922-1926)*, „Wieki Stare i Nowe” 6,1 (2009), s. 212-227.
- Ks. Bolesław Kominek. *Wspomnienia i dokumenty pastoralne pierwszego administratora apostolskiego Śląska Opolskiego (1945-1951)*, t. 2, zebrał, opracował i przypisami opatrzył A. Hanich, Opole 2012.
- Kublin G., *Eufemia raciborska – priorissa*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 32 (2012), s. 287-294.
- Kublin G., *XVII-wieczny żywot księżniczki raciborskiej Eufemii w zbiorach Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Studia i Źródła do Dziejów Dominikanów i Dominikanek w Raciborzu” 1 (2016), s. 356-362.
- Kusz G., *Królestwo Boże w świecie „bezkrólewia”*. *Wybrane homilie i kazania. Księga wydana z okazji 50. rocznicy święceń kapłańskich*, red. P. Górecki, Gliwice 2012.
- Macała J., *Duszpasterstwo a narodowość wiernych. Kościół katolicki w diecezji katowickiej wobec mniejszości niemieckiej 1922-1939*, Katowice 1999.
- Macha J., *Matka, która wszystko rozumie*, oprac. J. Pakuza, Katowice 2022.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 2: *Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji: 1570-1741*, Warszawa 1995.
- Mandziuk J., *Kościół na Górnym Śląsku pod panowaniem habsburskim*, Warszawa 1994.
- Morska O., *Św. Jacek*, Kraków 2003.
- Musialik W., *Administracja Apostolska Śląska Opolskiego*, w: *Województwo śląskie 1945-1950. Zarys dziejów politycznych*, red. A. Dziurok, R. Kaczmarek, Katowice 2007, s. 472-492.
- Musialik W., *Hlond wobec potrzeby tworzenia elity katolickiej: próba sformowania problemu*, „Seminare” 16 (2000), s. 495-499.
- Musialik W., *Język mniejszości narodowej w duszpasterstwie Kościoła katolickiego w obrębie górnośląskiego terenu plebiscytowego w okresie międzywojennym*, w: *Śląsk jako aktualny problem badawczy*, red. A. Kasperek (Transcarpathica. Prace EuroInstytutu Polsko-Czesko-Słowackiego” 4), Katowice–Cieszyn 2018, s. 54-79.
- Musialik W., Kołodziej B., *Znad Dunaju do Kraju Przemysły. Zmienne obszary posługi księdza Augusta Hlonda*, w: *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, przy współpr. H. Olszara, Katowice 2018, s. 57-66.
- Musialik W., *Polska historiografia Śląska w pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2023 [w druku].
- Musialik W., *Wokół duszpasterstwa polskojęzycznego na Śląsku Opolskim (1922-1939). Rozeznanie sytuacji prymasa Polski, Konsulatu RP w Opolu i korespondentów polskiej prasy*, „Textus et Studia” 2 (2017), s. 69-94.
- Myszor J., *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1810-1914*, Katowice 1991, ss. 275.
- Myszor J., *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w XIX i na początku XX w.: stan badań za lata 1982–1999*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” t. 33 (2000), s. 347-355.
- Myszor J., *Stosunki Kościół – władze okupacyjne w diecezji katowickiej 1939-1945*, Katowice 2010.

- Olszar H., „*Daj im bogaty polów aż do końca*”. *O wpływie kapłanów na rozwój sylwetki duchowej siostry Marii Dulcissimy Hoffmann SMI – Oblubienicy Krzyża*, Katowice 2021.
- Olszar H., *Święty Jacek w hagiografii*, w: *Światło ze Śląska. 750. rocznica śmierci św. Jacka*, Katowice 2007, s. 107-113.
- Olszar H., Żołnierczyk B., *Doskonalenie siebie czy doskonalenie wiary? Seminaryjne przemyślenia Franciszka Blachnickiego w drodze do kapłaństwa*, „*Studia Pastoralne*” 17 (2021), s. 13-34.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Św. Wojciech*, Kraków 2011.
- Polewka L., Dybek B., *Ks. dr Antoni Nikodem Korczok. Nieszczęście. Cierpienie. Bolesć. Pamięć*, Gliwice 2004.
- Powiedz im, że o nich nie zapomniałem. Błogosławiony Józef Czempiel (1883–1942). Wybór źródeł*, red. Z. Hojka, J. Kurek, A. Piontek, Katowice 2017.
- Rospond S., *Św. Wojciech*, Kraków 2003.
- Sakowicz E., *Kardynał August Hlond jako promotor laikatu*, „*Seminare*” 18 (2002), s. 593-603.
- Serwatka T., *Kardynał Bolesław Kominek (1903-1974): duszpasterz i polityk. Zarys biograficzny*, Wrocław 2013, ss. 107.
- Serwatka T., *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda: 1926–1948*, Poznań 2006.
- Spież J.A., *Św. Jacek Odrowąz*, Kraków 2007.
- Stanoszek P., *Ksiądz Franciszek Józef Marx – pierwszy proboszcz w Starym Oleśnie 1911-1921*, Opole 2005.
- Stefaniak P., *Błogosławiona Eufemia Piastówna OP (1299-1359) w świetle trzech najstarszych żywotów oraz źródeł, a także literatury*, „*Nasza Przeszłość*” 111 (2009), s. 159-191.
- Szewczyk G., *Kardynał Bolesław Kominek – inicjator polsko-niemieckiego pojednania. Głosy polskich i niemieckich opiniodawców*, „*Studia Pastoralne*” 18 (2022), s. 248-258.
- Św. Jacek Odrowąz – *Apostoł Europy Północnej. Międzynarodowe Sympozjum, papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu „Angelicum”, Aula Jana Pawła II, Rzym, 16 października 2007 r.*, red. A. Nocoń, A. Wuwer, Katowice 2012.
- Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*, red. E. Mateja, A. Pobóg-Lenartowicz, M. Rowińska-Szczepaniak, Opole 2008.
- Werner W., *Antropologia wiedzy. Dylemat historyczności*, w: *Nauka i społeczeństwo w stulecie szczególnej teorii względności Alberta Einsteina (1905-2005)*, red. B. Płonka-Syroka, Wrocław 2006, s. 119-135.
- Wodarczyk A., *Ksiądz Franciszek Blachnicki (1921-1987). Człowiek wiary konsekwentnej*, w: *Górny Śląsk na przełomie wieków. Nadzieje i niepokoje. Świadkowie wiary*, Katowice–Piekary Śląskie 2002, s. 178-193.
- Wolnik F., *Świątobliwa Eufemia (Ofka) – życie i rozwój jej kultu*, w: *Świętość na ziemi raciborskiej*, red. F. Wolnik (Sympozja 76), Opole 2009, s. 23-43.
- Woroniecki J., *Św. Jacek Odrowąz i sprowadzenie Zakonu Kaznodziejskiego do Polski*, Katowice 2007.

- Wrzosek W., *Czy Historia ma przyszłość?*, w: *Gra i konieczność. Zbiór rozpraw z historii historiografii i filozofii historii*, red. G.A. Dominiak, J. Ostoja-Zagórski, W. Wrzosek, Bydgoszcz 2005, s. 11-16.
- Wuwer A., *Deo et Patriae. Patriotyzm w przepowiadaniu homilijnym biskupów katowickich (1989-2019)*, Katowice 2020.
- Wuwer A., Szlachta D., *Caritas et iustitia in re sociali. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek mężczyzn do Piekar Śląskich (1966-2016). Edycja źródeł z komentarzem*, Katowice 2017.
- Wuwer A., Szlachta D., *De profundis ad Te clamamus. Świat górników w radiowych i telewizyjnych homiliach biskupów katowickich na uroczystość św. Barbary (1983-2016). Edycja źródeł z komentarzem*, Katowice 2017.
- Wuwer A., Szlachta D., *Mater et Familiae Advocata. Przesłanie społeczne biskupów katowickich podczas stanowych pielgrzymek kobiet do Piekar Śląskich (1966-2016). Edycja źródeł z komentarzem*, Katowice 2017.
- Zajac M., *Elżbietańskie męczennice świadkami heroicznej miłości Boga i bliźniego*, w: *Oblicza miłosierdzia w duchowości Europy. Bł. Maria Luiza Merkert – kontynuatorka dzieła św. Elżbiety w posłudze miłości miłosiernej*, red. J. Kopiec, Opole 2012, s. 261-283.
- Zamecki S., *Na marginesie książki: „Gra i konieczność”*, pod redakcją Grzegorza A. Dominiaka, Janusza Ostoi-Zagórskiego i Wojciecha Wrzoska, Bydgoszcz 2005, *Oficyna Wydawnicza EPIGRAM*, 264 s., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2 (2007), s. 229-248.
- Zimniak S., *Kardynał August Hlond prymas polski: zarys okresu salezjańskiego*, „Ricerche Storiche Salesiane” 22,1 (2003), s. 67-135.

Słowa kluczowe: Historiografia polska, Kościół rzymskokatolicki, Górny Śląsk, duchowieństwo, martyrologia

Keywords: Polish historiography, Roman Catholic Church, Upper Silesia, clergy, biography, martyrology